

GONDOLATOK A KÖNYVESPOLC ELŐTT

Milyen kellene legyen, mai viszonyaink között, egy harminc év körüli értelmiségi könyvvállománya?

Mivel az irodalom nem a lehetőségek világa, mint az élet, próbáljunk ezúttal eltekinteni a pillanatnyi lehetőségektől, amelyek esetlegesek (a könyvpiaci pillanatnyi kínálata, a behozatal nehézségei, a fordítások foghíjas címjegyzéke, a példányszámok, mind esetleges, változó vagy megváltoztatható tényezők); vegyük figyelembe viszont a kor konstáns, megkerülhetetlen adottságait: a lakások csekély befogadóképességét és az értelmiségiek közepes jövedelmét. Mellőzzük továbbá a kinek-kinek foglalkozása szerint adódó szakkönyvkérdést — ezeknek nem az én virtuális irodalmi könyvespolcomon a helyük, ha ugyan az érdekelt könyvtulajdonos nem irodalomtanár vagy más, irodalommal kapcsolatos ténykedés professzionistája.

A könyvvásárlás dilemmái általában már a kamaszkor vége felé kezdődnek el, s a főiskolás korban elkövetett hibák — mint némely más téren is — nyomot hagynak. E nyomok jelen esetben tárgyi valóságúak, s mint ilyenek, a kallódás esélyei mellett is, lesújtóak. Az esztelenül szerzett könyvvállomány, ha mégoly csekély is, szégyénérzetet kelt birtokosában; nem hajítja ki (hiszen a könyv érték), nem cseréli ki, de a lakásába először belépő vendégnek, ha reápillant, büntudatosan és megvetően mentegeti, mint a rendetlen emberek az otthonukban „éppen“ uralkodó fölfordulást. A rosszul szerzett, saját tulajdonban lévő könyvek utálata valójában az önutálat egyik kulturált formája. Úgy szokták enyhíteni, mint az önutálat kevésbé kulturált változatait: igyekeznek megfeleledkezni az okáról. A büntudatos könyvtulajdonos nem tudja pontosan, milyen könyvei vannak, s számúzi őket otthona legkevésbé becsült zugaiba s szekrények tetejére, ahol a rossz bánásmód következtében elpiszkolódnak és szétrongyolódnak, növelvén gazdájuk gyötrelmeit. De, noha az ilyen könyv régóta nem érték, nem dobják ki — mint ahogy a túlságosan régen kölcsönzött könyveket nem viszik vissza: ha csak elmozdítják őket, kicsordul a bűn.

Minderről valójában az iskolában kellene beszélni, egyetlen órán — illetve az egyetemen, a leendő tanároknak. Talán avval kellene kezdeni, hogy nem minden jó könyv való megőrzésre. Akadnak kitűnő olvasmányok, melyeket soha többé nem fogunk újra olvasni; s amikor letesszük ezeket a könyveket, többnyire tudjuk, hogy végeztünk velük. Célyszerű őket elajándékozni vagy olyanoknak oda-kölcsönözni, akik biztosan nem adják vissza — vagy éppen eladni őket az antikváriumnak. A megfontolt könyvgyűjtéshez hozzátartozik az öntudatos könnyelműség. Az irodalom természetéhez tartozik, hogy a továbbadásra alkalmas művek a kortársi világirodalom némely termékei; nem föltétlenül rossz könyvek, de csupán bizonyosfajta időszerűségük miatt érdemlik meg az elolvasást. Melyek ezek a könyvek — ezt minden igazi olvasó fel tudja mérni, legalábbis a maga számára.

Ezzel korántsem azt akarom mondani, hogy a magánember könyvállománya a tudományosan szentesített alapvető művekre szorítkozzék. A magánkönyvtár akkor ér valamit, ha a tulajdonosára hasonlít. Harmincéves korban elvárható annyi önismeret, hogy a könyvesboltokban böngésző vásárló tisztában legyen a saját érdeklődésével, a saját ízlésével. S mert a vásárlás lehetőségei nem korlátlanok, fölösleges, hogy elvont értékfogalmak szerint válogasson innen-onnan, a homo universalis ma már, fájdalom, megvalósíthatatlan igényével. A rosszul összeválogatott magánkönyvtár — az ún. saláta — gyakran ennek a tiszteletre-méltó igénynek a szellemében jön létre. Akad benne Degas-album, Képes Remekírók sorozat, Schiller Költeményei Dóczy Lajos használhatatlan fordításában, krimi, két kötet Csehov műveinek négykötetes kiadásából, egy kötet a strukturalizmusról szóló tanulmánygyűjtemény kétkötetes kiadásából, háború előtti atlasz, mindenféle „modern“ regény, két kötet Lenin összes műveiből, Természettudományi Lexikon — és így tovább. Az ilyen magánkönyvtár használhatatlan, noha nem ritkán nagyon sok, helyel-közzel önmagában véve értékes könyv lappang egyetemes zűrzavarában.

Lehetetlen megmondani, kinek milyen könyv legyen a polcain, de a válogatás szempontjai áttekinthetőek. Személy szerint nem rajongok a lexikális jellegű magánkönyvtárért, mert a benne tárolt roppant információtömegnek semmi köze a műveltséghez, amely minőségi fogalom. Aki lexikonokból és irodalomtörténetekből tájékozódik a világirodalomról, kevesebbet tud róla, mint aki olvasta a *Faustot* és Dosztojevskij regényeit. De kétségtelen, hogy az ésszerűen válogatott magánkönyvtárban ott a helye néhány fontos kézikönyvnek, jó szótárnak, atlasznak, történelmi, filozófiai, mitológiai stb. összefoglaló műnek. A XIX. és a XX. század ebben a tekintetben többet és jobbat produkált, mint az összes könyves századok eladdig. S ha drágák is az ilyen könyvek, megérik a pénzt — ha ugyan nem minden fajtáját vásárolják; az *Orvostudományi Lexikonnak* például csak orvosok könyvespolcain van helye, de a négykötetes Brehm (*Az állatok világa*) hasznos mű minden házban.

Az értelemszerűen válogatott magánkönyvtárban a lexikális művek legfeljebb negyedét alkotják a könyvállománynak — és ezt is sokallom. Azt se vélem bölcs szokásnak, ha valaki valamely kiadói (nem szerzői) sorozat valamennyi kötetét megveszi — például a teljes Horizont-sorozatot. Annak se látom értelmét, hogy aki nem kedveli a verset, valamilyen rosszul felfogott kulturális illemből, verseskönyveket vásároljon. Én például nem szeretem az ún. dokumentumkönyvek műfaját, s ha elvétve el is olvasok egyet-egyét, fölöslegesnek érzem, hogy megvásároljam vagy megőrizzem. Semmi kifogásom azonban szebeni barátom kis háborús dokumentumgyűjteménye ellen; történelemtanár, és szenvedélyesen foglalkozik a két világháborúval.

Amennyire a világirodalmat kedvelő ismeretlen olvasónak tanácsot adhatok, miképpen válogasson a megőrzendő könyvekből, mindenekelőtt azt javallanám, igyekezzék bizonyos történelmi arányosságra törekedni. (Történelmi, nem földrajzi arányosságra!) A pusztán huszadik századi művekre szorítkozó könyvállomány — miként a fejekben is — épp e század egyik legjelentősebb szellemi felfedezését fosztja meg hatékonyságától: a viszonylagosságot. A világirodalomhoz Camus is hozzátartozik, de Camus műveiből nem lehet kiindulni a kiegyensúlyozott irodalmi kultúra felé; egyetlen szerző műveiből sem lehet kiindulni. De míg a korszerű vegytan nélkülözheti talán ókori előzményeit, az irodalom csak folyamatosságában ítélfelhető meg — a folyamatossága fontosabb, mint az egyetemessége. A történelmi tudat nélkül — s a viszonylagosság az irodalomban csak

a történelmi tudatból eredően segítheti a művek megértését — az olvasó emberben olyan zavarok keletkeznek, mint a kisagyától megfosztott kutya mozgásában. Annak, aki pusztán modern irodalmi olvasmányok alapján ítéli meg a *Werthert*, giccsélménye származik majd a remekműből; a giccset jelen esetben a befogadó hozta létre, nem Goethe. A magánkönyvtárban a történelmi arányosság alkalmazása egyszerűen annyit jelent, hogy a művek — Homérosztól napjainkig — az irodalom fontos korszakainak megfelelően kapnak helyet a polcon. Ha valakinek — ezen a ma már jól áttekinthető vonulaton kívül — külön örömet szerez a kínai vagy a szanszkrit kultúra, annál jobb; hadd legyen kínai vagy szanszkrit polca a szobájában.

A legfontosabb persze az, hogy mindenkinek legyen mindig éppen megfelelő olvasnivalója a saját könyvei között — olyan olvasnivalója, amely nem az idő agyonütésének kietlen érzésével fenyegeti. Hiszen olvasás közben ugyanúgy lehet unatkozni, mint olvasás nélkül — s egy jó beszélgetés föltétlenül többet ér, mint egy fölösleges könyv.

Nem hiszem, hogy a felnőtt ember könyvtárának a kötelező olvasmányok szigorát kellene tükröznie; s ha valaki rádöbbsen, hogy nincs mit kezdenie Dante *Komédiájával*, s egy rosszul sikerült kísérlet során végképp szakított a művel, nem muszáj megvennie vagy megtartania. A kötelező olvasmányokból szervezett magánkönyvtárt egyvalamire nem lehet használni: nem lehet szeretni — s ha nem lehet szeretni, nem ér semmit.

De aki ismeri bizonyos nagy olvasmányélmények kompromittálódásának kínos és ostoba érzését az újraolvasás során, gondoljon arra, hogy a művekhez való viszonya, a saját változásának megfelelően, amely kiábrándulásait szülte, pozitíven is alakulhat: hogy a könyv, amelyet huszonöt éves korában halálosan unt, egy idő múlva fontosabbá válhat számára egykori nagy olvasmányélményeinél. Szerezzünk tehát olyan könyvet is, amelyet nem kedvelünk, de amelyről (az irodalomtörténet, a kritika, a nálunk illetékesebbek nézete szerint) föltételezhető, hogy valamikor érdekelni fog. Már csak azért is, mert a pusztán kedves könyvekből gyűjtött készlet nem oly használható, mint az éléskamra meg-megismétlődő befőtt-gyűjteménye: nem lehet minden évben elfogyasztani. Vásároljunk nyugodtan olyan könyvet is, amelyet egyhamar nem valószínű, hogy elolvasunk; eljöhét a nehéz óra, amely összehoz vele. Az olvasás esélyei éppoly kiszámíthatatlanok, mint az élet esélyei — de a rendszeres olvasásnak éppúgy megvan a maga célszerű, kipróbált higiéniája, mint a rendezett életnek.

Ha idegenkedem is a kötelező olvasmányok szellemétől a magánlakás polcain — legalább annyira idegenkedem attól a szellemi otthontalanságtól, amely a nemzeti irodalom bizonyos alapműveinek hiányában érzékelhető. Mert Petőfi-ben az is jó, hogy kötelező olvasmányunk volt; költői evokatív ereje rejtélyes módon vegyül el saját gyermekkorunk s az irodalommal való első kapcsolataink atmoszférájával. S ezért van valamilyen undok mesterkéeltség minden olyan magánkönyvtárban, amely a fűgén tájékozódó, becsvágyó felnőtt szerzeményeire szorítkozik, s mellőzi személyes múltját és hovatarozásának szelíd tanúit. Egy heidelbergi német barátom lakásában láttam egy perzsa könyvespolcot, amely perzsa feleségéhez tartozott, mint a hölgy fekete haja és hatásos orra. S érdeklődésem egész kis perzsa költészettörténetet rögtönzött, mialatt különös könyveit tapogattam.

A világirodalomnak kevés olyan műve akad, amely otthonosság tekintetében fölér a gyermekkorunkban felfedezett költőkkel. De Shakespeare drámái mégis ilyenek, ha nem olvastuk is gyermekkorunkban. Shakespeare-ben egy másféle

hovatartozás: az irodalom otthonossága testesül meg — valahogy úgy, mint Mozartban a zene otthonossága. Történetesen ismerek valakit, aki az irodalomból Shakespeare-t, a zenéből Mozartot mellőzi, nem szereti őket, úgymond. Egyszerűbb lett volna azt mondania, hogy nem szereti az irodalmat meg a zenét. De a valóságos tartalmak kimondásának gyakorlatát nem az „őszinte“ gyermekkorban tanuljuk meg — hanem az irodalomból. Ismerősöm nem szereti az irodalmat, s ezt azért nem tudja kimondani, mert nem szereti az irodalmat, s nem tudott tanulni belőle.

A jól összeválogatott magánkönyvtár, ha számbelileg csekély is, kétféle szembesítés lehetőségét tartogatja a polcokon csodálatos készenlétben: az önmagunkkal való szembesítés lehetőségét meg a világgal való szembesítés lehetőségét — a világgal, nem a valósággal. A valósággal nagyon jól lehet ismerkedni az irodalom nélkül is — egy tengerész vagy egy okos pincér legalább annyit tud a valóságról, mint az irodalmi magánkönyvtár birtokosa. A valóság *jelentése* azonban a könyvekben lappang — a könyvekben lappang a világ. A *Karamazov* testvérekben az átszellemített, legmélyebb összefüggéseiben megjelenülő élet gazdagabb tapasztalata válik hozzáférhetővé *a jelentésével együtt*, mint egy átlagos családé, mint tíz-húsz emberélet tapasztalata. A könyvekkel együttélő ember ezért jobban ismeri a világot, mint a kalandor vagy a föld körüli utazó.

Az irodalmi magánkönyvtár ebben az értelemben — s nem a benne felhalmozott információk tömege szerint — lehet „a megismerés tárházává“. S egy bizonyos minőségen belül, az lehet, tekintet nélkül a címjegyzékére. Ezért óvakodom attól, hogy akárcsak elképzeljem is az eszményi magánkönyvtár katalógusát — mások számára. Meggyőződése, hogy mindazt, amit én a magam meglévő vagy áhított könyveimből kaphatok, másvalaki — ugyanazon a minőségen belül — megkaphatja más könyvekből is. Azt azonban nem hiszem, hogy könyvek nélkül is megkaphatja, vagy a silány könyvekből; hogy a silány könyvek felől járható út vezet a remekművek felé. A rossz könyvek olvasása egyáltalán nem jó időtöltés, még annak sem, aki nem ismer jó könyveket. Az olvasás mint pusztá időtöltés hitványabb szórakozás, mint a kockázás, amellyel a játékosok — a játékosok s a maguk módján — a sorsukra figyelnek, vagy arra, amit annak vélnék.

Könyveink sohasé tudtak megbízható választ adni a legfontosabb kérdésre, az élet értelmére. De minden igazi könyv ezt feszegeti. A megismerés különösségéhez tartozik, hogy minél több kísérletet vesz számba az élet értelmének indirekt megfogalmazására, felelet nélkül is annál világosabbnak érzi.

Kazinczy Magda: Tó fákkal (faliszőnyeg)